

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1963

*"Liten kvällsmusik i herrgårdsmiljö."
Från en konsert i Skogaholm på Skansen
den 14 juni 1962.
Foto Studio Antoni & Geblin.*

Redaktion:

GÖSTA BERG • SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar ett utsnitt ur en miniatyr av J. H. Schildt med de svenska drabanterna invecklade i handgemäng med sachsiska trupper i röda uniformer under övergången av Düna år 1701. Se Erik Andréns och Alf Åbergs uppsats Arvid Horns trofétavlor och övergången av Düna i denna årsbok.

La couverture en couleur représente un fragment d'une miniature de J. H. Schildt: Le passage de la Duna en 1701, avec la troupe des trabans suédois aux prises avec les troupes saxonnes aux uniformes rouges. — Voir dans ce même volume les explications de MM. Erik André et Alf Åberg: Les deux tableaux ornés de trophées d'Arvid Horn et le passage de la Duna.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1963

Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

Färgbilden av guldterrinen framställd hos Esselte AB

ARVID HÖRNS TROFÉTAVLOR OCH ÖVERGÅNGEN AV DÜNA

av Erik Andrén och Alf Åberg

I

Den karolinska tidens militära framgångar ledde till ett ökat intresse för krigiska motiv inom konst och litteratur, främst under inspiration av krigaren och tecknaren Erik Jönsson Dahlbergh. Karl X Gustavs dater behandlades av Samuel von Pufendorf med utmärkta illustrationer av Dahlbergh, som också förberedde ett verk om Karl XI:s krigsföretag med en serie förlagor till aldrig utförda kopparstick. Och den från Tyskland inkallade målaren Johan Philip Lemke utförde efter Dahlberghs utkast en svit bataljmålningar för Drottningholms slott.

Även Karl XII:s lysande segrar i det stora nordiska krigets inledningsskede har entusiasmerat tecknare och gravörer. Dahlbergh var nu för gammal för att egenhändigt medverka — han dog 1703 vid 78 års ålder — men han inspirerade andra till aktivitet.

År 1889 förvärfvade Nordiska museet en i förgyllt ramverk infattad minnestavla, framställande övergången av Düna den 9 juli 1701. Museets årsberättelse meddelar härom följande: "En miniatyrmålning i akvarell, föreställande Karl XII:s gång öfver Dyna, sannolikt målad af Joh. Filip Lembke, inköptes. Ofvanför taflan sitter en planritning öfver slagfältet och under den samma en förklarande text, präntad i guld på svart botten. Det hela är infattadt i en ram af drifven, ciselerad och brännförgyld brons. Denna målning såldes, samma år som den af museet inköptes, från en medlem af grefliga släkten Horn, i hvars ego likaledes fanns ett motstycke, föreställande slaget vid Narva. Enligt en släktsägen skola dessa målningar hafva blifvit beställda och skänkta till

Arvid Horn af Karl XII och från den tiden gått i arf inom släkten.”

Till denna beskrivning bör fogas några kompletterande och korrigerande tillägg. Den rikt utsirade metallramen, som är 45 cm hög och 28 cm bred, är inte av brons utan av tunn kopparplåt, monterad på ett kontursågat underlag av ek. Och den lilla bataljmålningen, utförd i gouache på papper, bör inte attribueras till Lemke, eftersom den är klart och tydligt signerad *I. H. Schilt Invenit (et) Pinxit*.

Den som sålde tavlan till museet var brukspatronen C. A. Giöbel. Vid samma tid, hösten 1889, sålde konsthandlaren A. L. Matsson dess pendang, framställande slaget vid Narva, till Nationalmuseum. Båda tavlorna hade kort tid förut inköpts på auktionen efter generalmajoren J. L. O. Toll, som avlidit den 20 febr. i Stockholm. Toll var gift andra gången med grevinnan Mathilda Horn af Åminne (1824—1906), och de båda tavlorna har uppenbarligen genom detta gifte införlivats med generalens bohag. År 1851 tillhörde de grevinnans fader, förre landshövdingen i Stockholms län Claes Fredric Horn af Åminne (1791—1865), vilket framgår av katalogen till ”Målningsgalleriet vid artisternas och litteratörernas 8:de soiré d. 1 Febr. 1851, anordnad af Wilh. Wohlfahrt”. Där får man också veta att dessa tvenne ”Trophæataflor” en gång skänkts av Karl XII till Arvid Horn.

Längre tillbaka i tiden synes man icke kunna följa de båda trofétaflornas ägare. Claes Fredric Horn var född på Huvudsta gård 1791, ett år innan hans fader i samband med mordet på Gustav III dömdes till landsflykt. Den enda möjligheten torde vara att söka efter den sköra trådens motsatta ända.

Arvid Horn avled på Ekebyholm den 17 april 1742. Hans bouppteckning har icke kunnat återfinnas, men den torde i allt väsentligt överensstämma med bouppteckningen efter hans maka,

Trofétavla, som med all sannolikhet tillhört greve Arvid Horn; bataljscen (gouache, 11 × 18 cm), kartbild och fragmentarisk texttavla inom förgylld metallram. — På de närmast följande bildsidorna utsnitt ur bataljtavlan.

Tableau orné de trophées ayant appartenu au général Arvid Horn; scène de bataille, plan et fragment de légende avec cadre doré. Les illustrations suivantes reproduisent des détails du même tableau.

23

27

26

25

21

M

19

Med Sudz hiel
CAKLS Ma
Fiendenale
lud

22

25

26

Har-Kong
shu
eles under
t

grevinnan Margareta Gyllenstierna af Fogelvik, som avlidit den 26 jan. 1740. Där förtecknas fast och lös egendom på Ekebyholms, Mörby, Ädö och Fågelviks säterier samt i stenhuset på Kungsholmen i Stockholm.

I stockholmspalatset, vars rester ingår i Serafimerlasarettets nuvarande byggnadskomplex, var konstsamlingen huvudsakligen inrymd i stora och lilla kabinetten. Här fanns sålunda i stora kabinettet 36 oljemålningar, däribland "målaren Rimbrants portraite" värderat till 60 dlr kmt, och 124 tavlor "med vattenfärg målade", inklusive vaxpousseringar, elfenbensreliefer etc. Under den sistnämnda rubriken förtecknas som nr 20, 21 och 42

En Bataille med glas före af smal förgylld ram 12: —

En dito i mässing förgylld ram med Sirat 36: —

— — —

En Bataille i en drifven förgylld mässingsram 12: —

Det ligger frestande nära att identifiera de två sistnämnda med de båda aktuella trofétavlorna, men det finns åtminstone två invändningar. Om de är pendanger, varför nämnes de inte tillsammans och varför värderas de så olika? En möjlig förklaring kan vara, att de hängt på ömse sidor om en dörröppning eller en eldstad. I varje fall var ordningsföljden något godtycklig, ty nr 20 hängde ovanför nr 13, nr 25 ovanför nr 12 etc. enligt sporadiska anteckningar. Och de olika värdena kan måhända bero på slarv eller på att den ena ramen redan då visat vissa defekter — Nordiska museets exemplar saknar två av de fyra ovalerna med emblem och deviser samt den kungliga kronan i krönet.

Ett flertal omständigheter talar faktiskt för att de båda museitavlorna en gång tillhört Arvid Horn, främst släkttraditionen, Horns militära meriter och förekomsten i Horns bohag av något så ovanligt som två "med vattenfärg målade" bataljer i utsirade och förgyllda metallramar.

Arvid Horn är mest känd som den tidiga frihetstidens ledande statsman. Men han började sin karriär på den militära banan. Han var född 1664, tog 18 år gammal värvning som musketör vid livgardet till fot, och 1696 utnämndes han till kaptenlöjtnant vid

drabanterna. I slutet av nittioåret tillhörde han den lilla krets som följde den unge konungen på hans våghalsiga ritter och björnjakter.

År 1700 utnämndes Horn, endast 36 år gammal, till generalmajor. Efter det stora nordiska krigets utbrott följde han armén till Själland och därifrån till Baltikum. Under slaget vid Narva ledde han med lysande tapperhet drabanternas ena skvadron, under det att kungen själv förde den andra. Vid övergången av Düna den 9 juli följande år lyckades han i spetsen för drabantkåren vid två tillfällen trygga den högra flanken mot det sachsiska kavalleriets attacker, vilket fick en avgörande betydelse för drabbningens utgång.

Det torde inte råda någon tvekan om att kungen i hög grad värdesatte Arvid Horns militära kvalifikationer — utnämningen till generallöjtnant kom också 1704. Att Horn kort därefter överfördes från det militära till det diplomatiska fältet berodde inte på att kungen ändrat uppfattning. Orsaken var helt enkelt den, att han hade en rad dugliga officerare omkring sig men få eller inga förtrogna som han kunde använda för viktigare diplomatiska uppdrag.

Horn hade vid övergången av Düna blivit sårad i ena knäet. Under konvalescensen mottog han från kungen en stor summa, enligt traditionen 2 000 dukater, såsom "fältskärspengar". Det förefaller långt ifrån osannolikt att denna penninggåva senare kompletterats med ett mer varaktigt nådebevis från kungen till erinran om de båda drabbningar, där Arvid Horn gjort en betydelsefull insats.

Hur de båda trofétavlorna övergått från ätten Horn af Ekebyholm till ätten Horn af Åminne låter sig icke exakt förklara. Arvid Horns sonson Gustaf slöt 1798 sin ätt, men redan sonen Adam (1717—1778) hade försålt större delen av arvet i fast och lös egendom — av godsens fanns 1778 endast Fågelvik kvar.

Claes Fredric Horn, tavlornas ägare 1851, hade omkring 1840 förvärvat Adamsberg i Rimbo socken, en herrgård som tidigare ägts av Arvid Horns son Adam. Och hans svärfar Gustaf Adolf Horn af Åminne ägde Ekebyholm. Med endera av dessa gårdar kan de båda tavlorna ha kommit i hans ägo. Samme Claes Fredric

Horn betecknar sig 1852 "såsom numera ägare af Kanslipresidentens m. m. Grefve Arvid Bernhard Horns efterlemnade papper", dvs. den brevsamling på Fågelvik som Gustaf Horn på 1780-talet använde för en biografi över farfadern. Även på denna väg kan trofétavlorna ha kommit i C. F. Horns händer.

Återstår så att nämna något om den konstnär som försett gouachen med signaturen I. H. Schilt. Enligt Odelbergs anteckningar i Nordiska museets arkiv var J. H. Schildte troligen en tysk miniatyr- och porträttmålare, som i början av 1700-talet var verksam i Hamburg. Han har bl. a. utfört ett miniatyrporträtt av Karl XII:s syster Hedvig Sofia 1707, ett porträtt av Johan Lillienstedt (graverat av P. Drevet 1710), två pergamentsminiatyrer i Uppsala universitets ägo, framställande kröningen av Ulrika Eleonora 1719 och Fredrik I 1720, samt några jaktstycken. Odelberg tillägger: "måhända var målaren J. H. Schildte samme person som majoren i artilleriet J. H. Schildt, som gifte sig med en dotter till arkiater Lohreman." Denna sistnämnda förmodan delas av C. M. Carlander (1897), Elgenstierna (1932), Hahr (1934) och Emil Hultmark (1936).

Johan Henrik Schildt tillhörde adliga ätten Schildt, som från Bayern kom till Livland och därifrån till Sverige. Den naturaliserades 1642 och introducerades samma år på Riddarhuset. Johan Henrik föddes 1678 i Köpenhamn, var 1687—89 page hos drottning Ulrika Eleonora, fick 1697 anställning som volontär vid riksänkedrottningens livregemente i Pommern och blev 1700 foderherre vid artilleriet. År 1704 tog han avsked och gick i utländsk tjänst, men 1713 utnämndes han till kapten vid artilleriet, 1717 till tygkapten i Göteborg och fick 1719 avsked med majors grad. Han avled först 1732 på Bispmotala, en liten gård i Motala socken, strax väster om den dåtida kyrkbyn.

Tyvärre synes det vara omöjligt att av bevarade rullor avgöra, om Schildt var med vid Narva och Düna 1700 och 1701. Om han deltog i drabbningarna, bör han såsom foderherre vid artilleriet ha haft relativt goda förutsättningar att iakttaga trupprörelserna. Kartbilden kan därför i någon mån bygga på egna iakttagelser.

Gouachebilden, som synbarligen skildrar en bestämd episod i

slaget, måste däremot vara en fri rekonstruktion. Till vänster ser man kung Karl, som suttit av hästen och nu bredbent står och pekar med värjan mot det fientliga rytterianfallet. I bildens nedre kant skymtar en sprucken sten, vars inskrift lyder: "Med Gudz hielp har Kong CARLS Macht Fienden aldeles under sigh bracht." Till höger ser man de i rött klädda sachsiska ryttarna i vilt handgemäng med en grupp svenska drabanter i eleganta, lysande blå uniformer. Man kan gissa att den officer, som har siffran 2 strax ovanför hatten, är de båda trofétavlornas mottagare, chefen för drabantkåren, generalmajor Arvid Horn.

E. A.

II

"Om morgonen klockan 4 gick Hans Maj:ts armé över Dünaströmmen och blev brukat 195 farkoster, nämligen 74 stora översättarebåtar, 89 små båtar, 20 stora strusor och 12 pråmar, som blev brukade med stycken (kanoner)." Så kortfattat beskriver kaptenen Henrik Spåre Karl XII:s övergång av Düna i sina anteckningar för den 9 juli 1701.

Lika lakonisk är överstelöjtnant Jon Stålhammar, när han i ett brev från Riga den 20 juli skildrar händelsen för sin hemmavarande hustru på Salsta, "högtärade allra käraste mitt lilla hjärta och utvaldaste bästa vän här uti världen". Kungen gick själv över strömmen med några tusen man, skriver han, och slog ned 2 000 sachsare och ryssar här vid staden och fick ett "träffeligt" byte med allehanda viktualier och munderingar till många tusen man.

Också en tredje karolinsk krigare, kaptenen Ludvig Visocki-Hochmuth, har berättat om Dünaövergången. Han var själv med om operationen som ingenjörsofficer, och hans framställning är därför särskilt värdefull. Den skildring han ger av själva överfarten överensstämmer helt med bataljplanen på Arvid Horns trofétavla.

De våra, säger han, gick över Dünafloden en kvarts mil nedanför Riga till västra stranden mitt emot Fossenholm på sträckan från Baldring och Garras till Kremershoff. Bataljplanen söker skildra alla momenten i denna överfart. Infanteriet samlades på stranden bakom Fossenholm, och på den här förtöjda flottbryg-

gan, som synes på planen alldeles intill Riga i vänstra kanten, togs fotfolket och det lätta artilleriet ombord på transportflottan, som ligger samlad i floden.

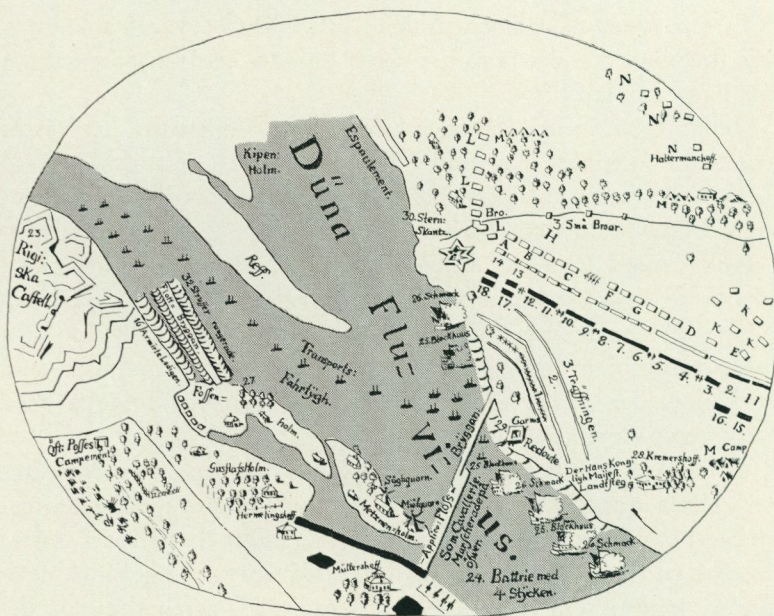
Mellan 6 000 och 7 000 man fördes över floden till den västra stranden. Skeppen passerade förbi fiendens strandskans vid Garras, där batteriet öppnat eld. På planen ser vi den lilla skansen vid Garras snett emot Riga.

Folket steg i land var de kunde trots allt skjutandet med skrot och kulor från fiendens batterier, berättar Visocki-Hochmuth vidare. Planen återger också detta moment. Vi ser, hur de små landstigningsbåtarna lägga till överallt vid stranden under skydd av kanonelden från svenskarnas pråmar och hur soldater med musköten på axeln hoppar i land.

Vi började genast slå våra bryggor över floden, säger författaren. Detta var ett av stridens avgörande moment. Medan det överskeppade fotfolket höll terrängen, skulle kavalleriet sättas över på en flottbro och avgöra slaget. Överbryggningsen gick dock inte så snabbt som man hoppats, trots att kungen drev på det yttersta han kunde. Omkring 500 ryttare skulle föras över med fartygen — det var inalles fem skvadroner av Livdrabantkåren, Livregementet till häst och Livdragonregementet.

På bataljplanen, som är orienterad i syd—nordlig riktning (söder är uppåt), ser vi, hur kavalleriet står samlat norr om Riga i väntan på att bron skall bli färdig. Denna drogs ut alldeles norr om Metzausholm. Planen ger åtskilliga detaljer, som vittnar om förtrogenhet med terrängen. Tre herrgårdar utanför Riga — Gustafsholm, Hermelingshoff och Müllershoff, där ett svenskt batteri låg — är utritade med sina huvudbyggnader och omgivande lummiga parker. Också holmen har några intressanta topografiska detaljer — en gård är utritad samt två kvarnar, en såg och en mjölkvarn.

Flottbron ”som Cavalleriet Marscherade på över” är här utritad; den nådde den andra stranden söder om batteriet vid Garras. Medan bron lades, kanonerade fienden stadigt från ett batteri med fyra kanoner alldeles vid bryggan, men elden besvarades från fyra svenska blockhus på pråmar och åtta bestyckade lodjor.

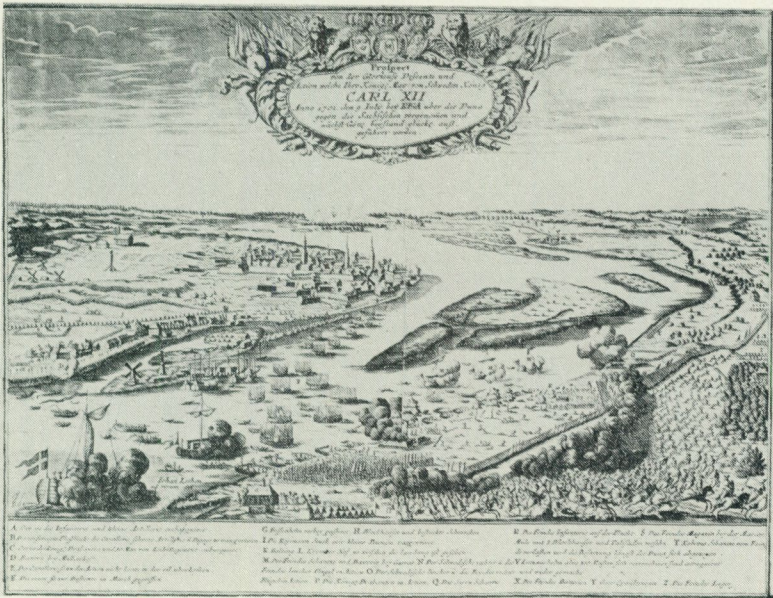

Utritning av trofétavlans kartbild, visande övergången av Düna vid Riga och slaglinjernas gruppering.

De våra gjorde genast front mot fienden, som ordnat sig i slagordning, berättar Visocki-Hochmuth vidare. I början av striden kom drabanterna och generallöjtnant Spens med bara 50 ryttare över och gick med stor bravur mot fienden med drabanterna på vår högra flygel. De uthärdade en salva och bröt sedan med värjan i hand mot fienden, som efter en kort process kastades över huvudet.

Ytterligare fem vigorösa anfall måste drabanterna uthärda på den hårt ansatta högra flygeln. Under tiden kom ytterligare folk ur Livregementet till häst över bryggan och sattes in tillsammans med Västerbottens regemente. Då allt flera trupper kom i land, drog sig fienden klockan sju om morgonen tillbaka. Konungen lät förfölja det fientliga infanteriet på denna flygel. Så slutar Visocki-Hochmuth sin spännande skildring.

Bataljplanen på trofétavlan beskriver, så gott sig göra låter, de

Kopparstick, återgivande övergången av Düna den 9 juli 1701. Utfört av fortifikationslöjtnanten Johan Lithén. Kungl. Krigsarkivet.

olika stridsmomenten. Vi ser, hur fienden står uppställd i slagordning på ängen och stödd mot den stora stjärnskansen vid floden. Röken ligger vit mellan de stridande. Bakom fiendens linje kan vi urskilja broarna över den lilla ån, över vilka reträtten gick.

En rad bokstäver och siffror markerar de olika förbanden, men eftersom teckenförklaringarna tyvärr är i det närmaste utplånade, måste man använda andra bataljplaner från Dünaövergången för att tolka dem. Dessa planer förvaras i samlingen Sveriges krig i Krigsarkivet, och vid en jämförelse visar det sig, att denna plan i framställningen av striden inte skiljer sig från de mera officiella redogörelserna. Däremot innehåller den åtskilliga detaljuppgifter, bl. a. beträffande gårdarna och brons sträckning, som inte förekommer på andra planer.

Målningen på trofétavlan framställer ett av stridens viktigaste moment. Transportflottan syns ute på Dünafloden med Rigas

silhuett i bakgrunden. Den första omgången svenska soldater har satts i land på båda sidor om den ivrigt skjutande fientliga skansen vid Garras. Med muskötter och dragna värjor tar de upp striden mot den anfallande fienden. Ur krutröken kan vi urskilja, hur fotsoldaterna på raka linjer drabbar samman med fienden, medan officerare driver fram reserver och lätta kanoner, som släpas fram.

I förgrunden pågår det en häftig strid mellan svenska drabanter och musketerare på ena sidan och fientligt rytteri på den andra. En fana sticker trotsigt upp ur stridsdammet. En karolinsk drabant med dragen värja mitt i vimlet åsyftar kanske Arvid Horn, som under denna strid gjorde en så avgörande insats i spetsen för sina drabanter.

Det finns rätt många överensstämmelser mellan denna målning och det kopparstick som fortifikationslöjtnanten Johan Lithén lät uppgöra över striden. På Lithéns förarbete bygger Daniel Andersson Stawerts kända oljemålning över övergången av Düna, som färdigställdes år 1707 och nu är upphängd på Drottningholm. Bakgrunden är gemensam med transportflottan på floden och Rigas silhuett. På båda målningarna kämpar trupperna på ången, och båda domineras av en rytтарstrid i förgrunden.

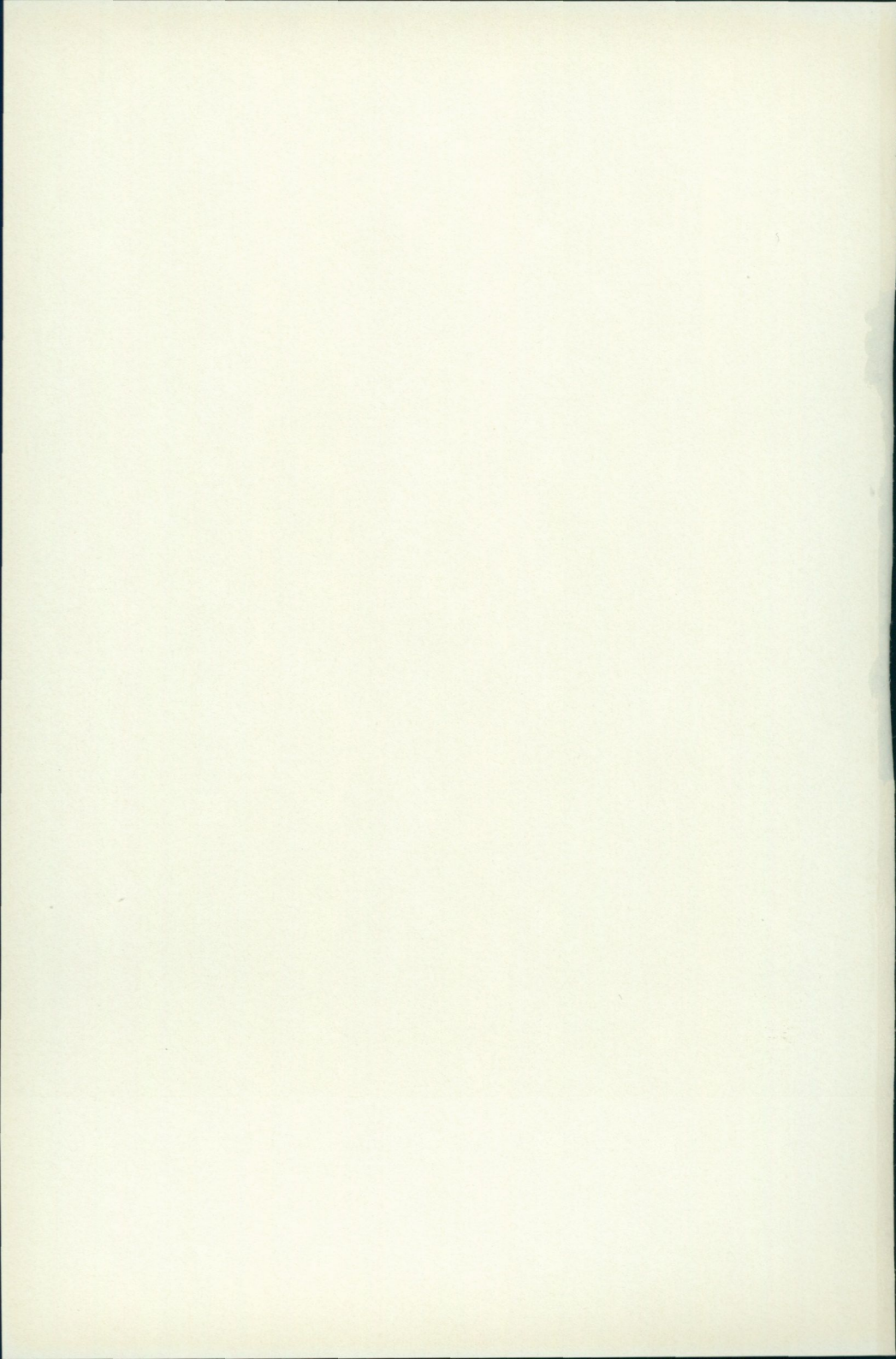
I vissa viktiga detaljer skiljer sig ändå målningarna från varandra. Arvid Horn och hans drabanter är inte särskilt utmärkta på Stawerts målning, vilket kan vara ytterligare ett indicium på att trofétavlan beställts enkom åt drabantkårens chef.

Intressant är också den framträdande roll som tilldelats Karl XII själv på trofétavlans målning. På Stawerts arbete förekommer kungen över huvud taget inte, men här syns han i slaktningens mitt i det allra främsta ledet. Vi ser honom med dragen värja och med den enkla blå uniformen effektfullt framhävd. Hans avgörande insats i striden understryks också av texten omedelbart framför honom: "Med Gudz hielp har Kong CARLS Macht / Fienden aldeles under sigh bracht."

Bataljplanen på trofétavlan understryker också kungens aktiva ingripande i striden. Strax intill den tecknade gården Kremershoff finns ett tecken, som anger den plats "Der Hans Kongligh Maijest. Landtsteg".

Den med nummer 2 betecknade officeren torde föreställa befälhavaren för den svenska drabantkåren vid övergången av Düna 1701, dåvarande generalmajoren greve Arvid Horn.

I den officiella redogörelsen för striden liksom i texten till slagordningarna talas det om att kungen under striden själv kommanderade infanteriet och "träffade" med grenadjärerna. Där emot nämns det ingenting om att kungen skulle ha stridit till fots. Några sådana uppgifter har jag inte heller påträffat i de karolinska krigarnas dagböcker. Det är först Gustaf Adlerfelt och Jöran Nordberg, som i sina skildringar av Dünaövergången lämnar en sådan uppgift. Båda berättar, att kungen följde grenadjärbataljonen av livgardet i en liten båt. Med sig hade han generaladjutanten Carl Gustaf Dücker samt sin stallmästare och en kammarpage. Om själva striden säger de, att kungen hela tiden anförde infanteriet till fots.

Det är detta ovanliga uppträdande av ryttarkungen som målningen velat hugfästa. Kungen och vid sidan om honom Arvid Horn blir på denna målning stridens båda framträdande gestalter.

Förutom den porträttlika bilden av Karl XII innehåller målningen åtskilliga värdefulla uppgifter om karolinernas uniformer och beväpning. Fil. dr Heribert Seitz har fäst uppmärksamheten på en intressant detalj. Kungen och hans män bär halmknippen i sina trekantiga hattar. Det är belagt att Karl XI:s soldater förde halmkransar som igenkänningstecken i det skånska kriget. Trofé-tavlans målning upplyser oss om att Karl XII även på detta område var en trogen lärjunge till sin far.

A. Å.

Källor

I

Riksarkivet (östermalmsavd.), grevinnan Margareta Gyllenstiernas bouppteckning 1740.

Nordiska museets arkiv, Odelbergska saml.

Gustaf Horn, Arvid Bernhard Horn, Hans lefnad, utg. 1852 av C. F. Horn. C. M. Carlander, Miniaturmålare i Sverige, Stockholm 1897.

Sven Grauers, Arvid Bernhard Horn, Biografisk studie, Stockholm 1920.

G. Elgenstierna, Svenska adelns ättartavlor, Stockholm 1925—36.

Emil Hultmark, art. Schildt, i Thieme & Becker, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, 30, Leipzig 1936.

II

Krigsarkivet, Sveriges krig, planer över övergången av Düna 1701.

Karolinska krigares dagböcker, del 2 och 7, utg. av Aug. Quennerstedt, Lund 1903 och 1912.

Gustaf Adlerfelt, Karl XII:s krigsföretag 1700—1706, utg. av S. E. Bring, Stockholm 1919.

Jöran Nordberg, Konung Carl den XII:s historia, Stockholm 1740.

Olle Cederlöf, Bataljskildringen i karolinsk krigskonst, i Karolinska förbundets årsbok 1935.

Generalstaben, Karl XII på slagfältet, del 2, Stockholm 1918.

Heribert Seitz, Halmkransen och traditionen från slaget vid Lund, i Meddelanden från Armémusei vänner 1952.

Résumé

Les deux tableaux ornés de trophées d'Arvid Horn et le passage de la Duna

I

En 1889, le Musée Nordique avait fait l'acquisition d'une gouache représentant le passage de la Duna par Charles XII près de Riga en 1701. Ce tableau se présente dans un cadre de cuivre doré richement décoré et orné de trophées. Il est surmonté d'un plan numéroté du champ des opérations (Le sud se trouve en haut). Les numéros se rapportent à un texte explicatif en lettres d'or sur fond noir presque effacé à l'heure actuelle et placé sous le tableau de la bataille. Un tableau commémoratif du même genre, provenant de la même succession et représentant la bataille de Narva en 1700, avait été acquis la même année par le Musée National de Stockholm. D'après la tradition Charles XII aurait offert les deux tableaux au général Arvid Horn, commandant les trabans de la garde du roi, qui s'était distingué sur ces deux champs de bataille. Il semble fondé d'identifier également ces deux tableaux dans l'inventaire de la succession de la femme d'Arvid Horn en 1740; cependant il est impossible de reconstituer la liste de leurs propriétaires jusqu'en 1851. La gouache du passage de la Duna est signée I. H. Schilt, qui semble n'être autre qu'un officier suédois Johan Henrik Schildt (1678—1732).

II

Les récits et les plans de bataille qui nous restent concordent avec la représentation du passage de la Duna de notre tableau, mais ce dernier fournit aussi des détails inconnus par ailleurs. Le plan numéroté présente simultanément les diverses phases du combat. Nous voyons le fleuve entre la citadelle et l'île de Fossen où l'infanterie et l'artillerie légère furent transportées de nuit, les vaisseaux de transport et le pont flottant encore amarrés, de même que les vaisseaux se dirigeant à l'aube vers la rive occidentale, et le débarquement couvert par le feu des canons de péniches armées, le pont flottant jeté sur le fleuve par les troupes du génie pour la cavalerie, les lignes de bataille des Suédois séparés des Polonais et des Saxons par la fumée blanche de la poudre. Le tableau représente, avec la silhouette de Riga de l'autre côté de la Duna à l'arrière-plan, les cavaliers saxons aux prises avec les trabans et les mousquetaires suédois. A droite, en pleine mêlée, on aperçoit Arvid Horn, à gauche Charles XII debout, l'épée au clair. On peut remarquer que le roi porte un uniforme plus simple que celui des trabans et qu'en signe de ralliement il a fixé, ainsi que ses hommes, une touffe de paille à son tricorne, exactement comme les Suédois à la bataille de Lund en 1676.